

Goed vrij zijn – hoe doe je dat? is het jaarthema van de Remonstranten in 2026-2027.

De basis van het jaarthema bestaat uit zeven essays over deelaspecten van vrijheid die in de respectievelijke nummers van AdRem worden gepubliceerd. In dit eerste essay verkennen en problematiseren Johan Roeland en Joost Röselaers het begrip vrijheid. We hebben de mond vol van vrijheid, we verlangen ernaar, maar kunnen we vrijheid eigenlijk wel aan?

JOHAN ROELAND & JOOST RÖSELAERS

GOED VRIJ ZIJN

Vrij zijn is een van de diepst gevoelde verlangens van mensen. Tegelijkertijd zijn er allerlei paradoxen en ambivalenties rondom vrijheid: vrij zijn is helemaal niet zo vanzelfsprekend, laat staan eenvoudig. Hoe doe je dat, *goed vrij zijn*?

Vrijheid is voor remonstranten een kern-waarde. We staan voor een *vrij en verdraagzaam christendom*. We benadrukken dat geloof bij mensen zelf begint en dat er daarom ruimte moet zijn voor eigen keuzes en geloofsovertuigingen – en dus ook voor diversiteit en verscheidenheid.

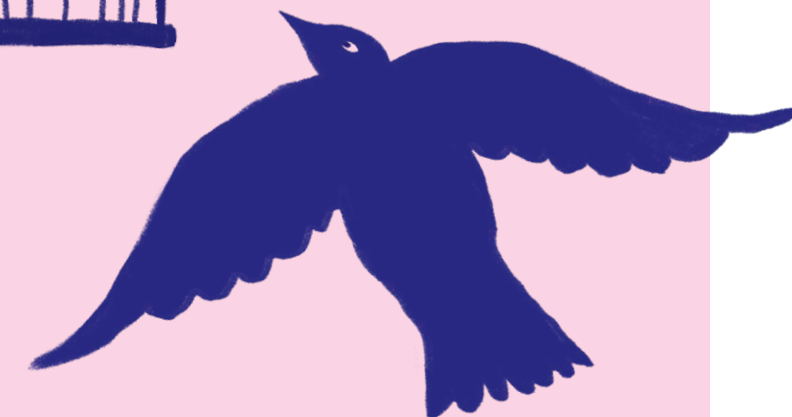
Vrijheid is een van de kernwoorden in de aloude remonstrantse leuze: eenheid in het nodige, vrijheid in het onzekere, in alles de liefde. Remonstranten hebben vanaf hun vroegste ontstaan veel met de notie van vrijheid gehad. Het conflict waaruit de Remonstranten ontstaan zijn, ging erover: de vrije wil ten overstaan van het determinisme dat men in de theologische opvatting over predestinatie aantrof. De vrijheid van belijden ten overstaan van dwingende, opgelegde geloofsbelijdenissen. En de vrijheid om anders te denken ten overstaan van een dwingende, kerkelijke synode. Beïnvloed door het humanisme omarmden remonstranten een mensbeeld dat aandacht had voor menselijke vermogens en mogelijkheden, menselijke verantwoordelijkheid en vrijheid.

Bakermat liberale cultuur

Dit humanistisch-christelijke denken over vrijheid heeft vervolgens een grote invloed gehad op de opkomst van de moderne, liberale cultuur, waarin de op dit ideaal van vrijheid geïnspireerde noties van persoonlijke autonomie, zelfbeschikking en zelfontplooiing dominant zijn geworden.

Wij zijn deze noties gaan beschouwen als typisch Nederlands. Noties waar we als land trots op zijn. We staan er in het buitenland om bekend. Neem bijvoorbeeld de discussies in verschillende landen over euthanasie.

Maar vrijheid is niet vanzelfsprekend – ook niet in het vrije Nederland van nu en in het zogenaamde *vrije westen*. Ten eerste *staat vrijheid onder druk* – altijd weer, wanneer autocratische regimes vinden dat vrijheid plaats moet maken voor zogenaamde hogere idealen die weinig met vrijheid ophebben en haar in willen perken. Ten tweede *wordt vrijheid betwijfeld*, omdat je als mens misschien helemaal niet zo vrij bent, maar bepaald wordt door van alles en nog wat. Tenslotte *wordt vrijheid bekritiseerd* omdat ze is doorgeschoten in een haast asociale vorm van *vrijheid-blijheid* waar je geen samenleving op kunt bouwen. Voor eenieder voor wie vrijheid lief is, roept dit een heel fundamentele vraag op, die de leidraad vormt voor het komende jaarthema: *Hoe kunnen we goed vrij zijn, met het oog op de vele ambivalenties en paradoxen die met vrijheid gegeven zijn?*

onszelf beschermen door steun te verlenen. Daarnaast staat vrijheid onder druk door de opkomst van het zogenaamde *illiberalisme*, waarin vrijheid wordt ingeperkt tot wat in eigen kring als goed en rechtvaardig wordt gezien, desnoods ook ten koste van de vrijheid van anderen. En ten koste van wat in een rechtsstaat als fundamentele vrijheden worden gezien, zoals persvrijheid en academische vrijheid, en de vrijheid en rechten van vrouwen, queerpersonen en mensen van kleur. We denken dan al snel aan Trumps Amerika en het Hongarije zoals Orbán dat voor zich zag, maar illiberalisme treffen we ook aan in rechtspopulistische stromingen dichterbij huis. Aan de linkerkant treffen we vormen van illiberalisme aan waar men bepaalde gedachten wil *cancelen*. Je mag dan niet zeggen wat je vindt als dat ingaat tegen bepaalde opvattingen. Vrijheid kan ook op een andere manier onder druk komen te staan. Vrijheid, zo lazten we reeds bij denkers als Dostojevski, Sartre, Fromm en Bauman, is een grote verantwoordelijkheid, en niet zelden slaan vrijheid en een overvloed aan mogelijkheden om in een verlangen naar veiligheid, bescherming en richting. We zien dat in individuele levens, waarin de zekerheid van sterke, gezaghebbende, richtinggevend kaders boven individuele vrijheid gesteld wordt. Erich Fromm noemde dit de *vlucht voor de vrijheid*, zoals we die onder andere aantreffen in de religieuze kaders in fundamentalistische kringen. We zien het ook op collectief niveau, wanneer – vanuit een verlangen naar veiligheid – beheersing, bureaucratisering, regelgeving, controle en surveillance vrijheid in dreigen te perken.

Vrijheid onder druk

Vrijheid staat onder druk. Allereerst op geopolitiek niveau. Met Rusland aan grens van de Westerse wereld wordt de oorlog in Oekraïne door velen gezien als meer dan een regionaal conflict: als een strijd om de veiligheid en vrijheid van Europa. Oekraïne geldt daarbij als de frontlinie. Niet voor niets verdedigde Kaja Ollongren militaire steun aan Oekraïne met het argument dat ook onze vrijheid op het spel staat, terwijl Ruben Brekelmans stelde dat Oekraïne onze vrijheid verdedigt en wij

Ten slotte hebben we vaak het gevoel onze vrijheid te verliezen door de manier waarop we proberen gelukkig, succesvol en, paradoxaal genoeg, vrij te zijn: *we moeten zoveel* is het overheersende gevoel, waarbij vrijheid in een nieuwe vorm van dwang kan veranderen, waarbij je alles uit het leven wilt halen – met drukte en vermoeidheid tot gevolg.

Twijfel aan vrijheid

Dit laatste punt brengt ons bij een andere vraag: zijn we wel echt vrij? Of is vrijheid een illusie? Bij noties als *de vrije wil* en *het vrije denken*, die onder veel moderne vrijheidsopvattingen liggen, worden vraagtekens geplaatst. Misschien zijn mensen helemaal niet zo vrij en worden ze sterk bepaald door hersenprocessen (*wij zijn ons brein*, aldus hersenonderzoeker Dick Swaab, die daarmee de vrije wil problematiseert), onderbewuste drijfveren, sociale structuren, culturele contexten en digitale algoritmen. Ook vanuit sociaal-economisch perspectief wordt vrijheid kritisch bekeken. Critici stellen dat vrijheid vandaag de dag vooral een mythe of fantasie is, driftig gepropageerd door een liberaal systeem dat baat heeft bij een gevoel van vrijheid, terwijl het mensen feitelijk reduceert tot product en project die voortdurend geoptimaliseerd moeten worden en efficiënt en concurrerend moet zijn. Mensen lijken vrij, maar feitelijk staan zij onder druk van nieuwe afhankelijkheden. Denkers als Byung-Chul Han en Hartmut Rosa spreken in dit kader over de zelfoptimalisatiecultuur: mensen voelen zich vrij om hun leven naar eigen inzicht vorm te geven, maar voelen ondertussen de sociale druk (vaak versterkt door sociale media) om zich voortdurend te verbeteren en beter te presteren – niet alleen qua werk, maar ook qua gezondheid, schoonheid, geluk, rijkdom en voldoening. Daarbij komt de kritiek dat vrijheid ongelijk verdeeld is. Het zelfbeeld van een vrije samenleving verhuult dat niet iedereen dezelfde mogelijkheden heeft om daadwerkelijk vrij te leven. Gender, klasse, opleidingsniveau, inkomen, afkomst, religie, leeftijd en andere factoren beïnvloeden de mate van vrijheid en de ervaring van onderdrukking. Feministische, postkoloniale en queer perspectieven hebben laten zien dat uitsluiting, marginalisering en discriminatie ook binnen zogenaamd vrije samenlevingen blijven bestaan. Vrijheid blijkt dan niet vanzelfsprekend, maar eerder een privilege.

WIJ ZIJN ONS BREIN

Tegelijkertijd kunnen bepaalde groepen zich in hun vrijheid van meningsuiting beknelde voelen omdat ze bang zijn iets verkeerd te zeggen. Je durft je alleen via een pseudoniem te uiten op sociale media.

Kritiek op vrijheid

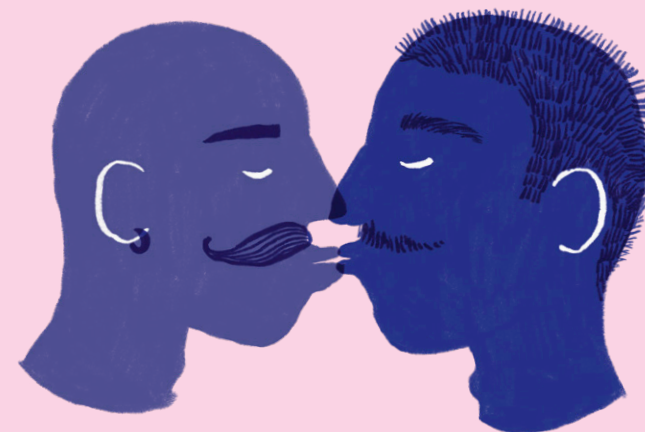
Vrijheid zelf is vervolgens onderwerp van voortdurende kritiek. Veel critici van het neoliberalisme – de dominante opvatting van ons hedendaagse vrijheidsbegrip – menen dat het moderne vrijheidsideaal te individualistisch is geworden. Vrijheid wordt gereduceerd tot zelfbeschikking en het ontbreken van beperkingen, terwijl

het collectieve en gemeenschappelijke karakter van vrijheid uit beeld raakt. De nadruk op wat Isaiah Berlin *negatieve vrijheid* noemde (de afwezigheid van dwang, bemoeienis en bevoogding), verdringt de vraag naar het waarom en het waartoe van de vrijheid en de vraag hoe mensen gezamenlijk het goede leven kunnen vormgeven. Vrijheid kan verworden tot onverschilligheid – richting de ander, de samenleving, de planeet – wanneer ze vooral draait om 's nachts harde muziek kunnen draaien of de vrijheid om te vliegen wanneer en waarheen je maar wilt.

Daarmee samenhangend is er geen overeenstemming over wat vrijheid precies betekent. Voor de één is vrijheid de mogelijkheid het goede te doen en verantwoordelijkheid te nemen; voor de ander de ruimte het eigen leven naar eigen inzicht vorm te geven, zonder rekening te houden met anderen. Vrijheid is dus geen eenduidig begrip, maar een voortdurend betwiste waarde. Ook andere schaduwzijden van het neoliberalisme worden steeds nadrukkelijker benoemd: naast individualisering en de erosie van gemeenschappen kunnen we denken aan de zogenaamde meritocratie, waarin niet alleen slagen, maar ook falen als een individuele aangelegenheid wordt gezien; nieuwe elitevorming (omdat vrijheid voor de een veel beter uitpakt dan voor de ander); en

de reductie van vrijheid tot consumptie, met grote ecologische gevolgen van dien. Daarnaast blijkt het liberale vrijheidsideaal vaak slecht toegerust voor situaties waarin het leven niet maakbaar is: ziekte, beperkingen, psychische kwetsbaarheid en andere gegevens van het bestaan zijn geen vrije keuzes. Zij vragen eerder om aanvaarding, zorg en verbondenheid.

Ten slotte kent vrijheid haar paradoxen. De vrijheid van sommigen wordt beschermd door uitsluiting van anderen – denk aan *Fort Europa*. Sociale media tonen dat vrijwillige keuzes onze vrijheid juist kunnen beperken. En zelfs wanneer alle ruimte beschikbaar is, blijkt vrijheid geen garantie voor vervulling: soms rest vooral verveling. Vrijheid is daarom niet alleen een ideaal, maar ook een ingewikkelde opgave. *Hoe doe je dat, goed vrij zijn?* Wij voelen ons geworteld in het humanistisch denken dat zich onder andere ontwikkelde in de Verlichting. De trits van de Verlichting begint met vrijheid. Dat is het allerbelangrijkste. De voorwaarde voor ons handelen. Maar vrijheid krijgt pas echt betekenis als zij verbonden wordt met gelijkheid en broederschap – of, om een hedendaags alternatief te gebruiken: verbondenheid. Gelijkheid en verbondenheid zijn de ondergeschoven kinderen van de Verlichting geworden. We zijn ons vooral op vrijheid gaan richten. Paradoxaal genoeg heeft dat ons minder vrij gemaakt.

Vrijheid als jaarthema

Enige tijd geleden schreef een van ons (Johan) een artikel met als titel *Why we need to complicate things*, waarom we dingen moeten compliceren. Dat geldt ook voor dit jaarthema. We nemen vrijheid graag en gemakkelijk in de mond – maar zo vanzelfsprekend is vrijheid niet, het is lang niet altijd duidelijk wat we eronder verstaan, en het zou zomaar eens kunnen dat we, onder het mom van vrijheid, blind of ongevoelig zijn voor vormen van onvrijheid die ook in een zogenaamde *vrije* samenleving overal aangetroffen worden.

Dit jaarthema wil uitnodigen om moeilijke vragen te stellen en ze niet uit de weg te gaan. Het wil ruimte geven om ervaringen van onvrijheid ter sprake te brengen. Het wil uitnodigen om het gesprek aan te gaan over onze eigen vrijheid en onvrijheid – en die van een ander. Het wil ook uitnodigen om ons te verdiepen in onze eigen kerkelijke, religieuze en theologische tradities en te kijken wat daar aan ideeën over vrijheid te vinden zijn. Wij doen dat uit liefde voor vrijheid, de kernwaarde van de Remonstranten. Want zonder bevestiging en verdieping dreigt vrijheid betekenisloos te worden. Een zelfgenoegzame vorm van vrijheid-blijheid. De vrijheid om te doen wat je zelf wilt zonder rekening te houden met het grotere geheel en met de ander. Een vrijheid, met andere woorden, die zich vertaalt in onverschilligheid. Dat leidt uiteindelijk tot onvrijheid.

Het concept van dit jaarthema is eenvoudig. In elke AdRem verschijnt een essay over een thema dat raakt aan vrijheid, de essays worden geschreven door een breed gezelschap aan auteurs. De essays zijn uitnodigingen: om met elkaar in gesprek te gaan en met elkaar initiatieven te organiseren rondom de thema's. Waarbij we de complexiteit niet uit het oog verliezen. In een wereld waarin je alles in hapklare consumptiebrokken kunt kopen die in een enorme omloopsnelheid worden aangeboden, inclusief vrijheid, kan de kerk een denkplaats zijn voor de trage vragen en een oefenplaats voor echte vrijheid. Geïnspireerd door de oude woorden van Paulus uit de brief aan de Galaten, waarin ook met een paradox gespeeld wordt: *u bent geroepen om vrij te zijn... Dien elkaar in liefde!* ■

TEKST Johan Roeland en Joost Röselaers

Johan Roeland is universitair hoofddocent aan het Remonstrants Seminarie. Joost Röselaers is remonstrants predikant in Naarden-Bussum. Ook is hij predikant in de Waalse kerk in Amsterdam.

BEELD Roos Vonk.

Het volgende essay in het oktobernummer van AdRem is van Rachelle van Andel met als titel *Waar de wilde dingen zijn*. Zij schrijft daarover: 'als we willen onderzoeken wat het betekent om goed vrij te zijn, moeten we ook spreken over de zorg en betrokkenheid op publieke dingen. Ik zal schrijven over goed samenleven, over de pluralistische invulling van de publieke ruimte en over ecologische verbondenheid. Zo probeer ik vrijheid en verbondenheid op een eigentijdse manier te doordenken en invulling te geven.'